

VI. Криміналістика та судова експертиза в правовій доктрині України

Валерій Шепітько

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0719-2151>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/AAF-1268-2019>
shepitko.valery@gmail.com

УДК 348.98

ФОРМУВАННЯ ДОКТРИНИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ – ШЛЯХ ДО ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ

АНОТАЦІЯ. Становлення, розвиток і використання криміналістичних знань у різних країнах світу простежується у форматі як єдиної науки “криміналістики” (*criminalistics*), так й окремих галузей судових наук (*forensic sciences*), а також здійснення судово-експертної діяльності. Тривалий період використання передових досягнень науки і техніки у протидії злочинності дає змогу поставити питання щодо доктринальних підходів у вивченні криміналістики, інших судових наук і судової експертизи.

Нині криміналістика в Україні змінила вектор свого розвитку і спостерігається тенденція щодо наближення криміналістики та судової експертизи до єдиного європейського криміналістичного простору. Підкреслено роль українських громадських (неурядових) організацій криміналістів, їх взаємодії з національними асоціаціями (товариствами) європейських країн у розвитку криміналістики та судової експертизи. У криміналістиці та судовій експертизі має місце також тенденція до використання прогресивних технологій, методів та засобів, які ґрунтуються на належному співвідношенні заходів безпеки і свободи, застосуванні стандартів доказування у кримінальному провадженні, відбувається забезпечення криміналістичними знаннями різних суб'єктів кримінального провадження.

У статті звернено увагу на важливості формування термінологічного апарату криміналістики та розробленні криміналістичної теорії – вчення про мову криміналістики. У сучасних умовах у структурі криміналістики простежено необхідність виокремлення самостійного розділу – стратегії криміналістики як перспективного напрямку.

Під час дослідження розглянуто особливості виникнення та становлення нових галузей (напрямів) криміналістики у глобальному світі та європейському просторі (цифрової, аерокосмічної, ядерної та ін.). Визначено місце й тенденції формування

цифрової та ядерної криміналістики в структурі криміналістичної теорії та судової експертизи.

Ключові слова: криміналістика; судові науки; судова експертиза; доктрина криміналістики; доктрина судової експертизи; цифрова криміналістика; ядерна криміналістика; тенденції криміналістики; стратегія криміналістики.

У сучасних умовах є потреба звернення до дослідження криміналістики як форми знання та визначення її теоретико-методологічної моделі, внутрішнього змісту. Розвиток криміналістики поєднаний зі становленням (формуванням) різних судових наук і здійсненням судово-експертної діяльності.

Уперше у вітчизняних літературних джерелах вивчення доктринальних проблем криміналістики та судової експертизи на рівні узагальнення загальнотеоретичних, методологічних та інших актуальних питань розвитку цих наукових знань було здійснено у межах комплексного міжгалузевого дослідження в структурі правової (юридичної) доктрини України¹. У п'ятому томі “Правової доктрини України” (2013 р.), який було присвячено “Кримінально-правовим наукам України: стану, проблемам та шляхам розвитку”, запропоновано два розділи щодо досліджуваної проблематики: “Сучасний стан та розвиток криміналістики” і “Теоретико-методологічні засади судової експертизи”².

Останнім часом суттєвим зрушенням у дослідженні доктринальних проблем криміналістики та судової експертизи є підготовка актуальної теми номера “Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України” в журналі “Право України” (№ 8/2021). До роботи над серією наукових статей у цей номер журналу були залучені провідні українські фахівці в галузі криміналістики та судової експертизи, представники Харківської, Київської та Одеської наукових шкіл: О. Ващук, В. Журавель, О. Ключев, О. Самоїленко, Е. Сімакова-Єфремян, В. Тіщенко, Ю. Черноус, В. Шевчук, В. Шепітько, М. Шепітько, В. Юсупов. Статті були підготовлені та розміщені за трьома рубриками: 1) криміналістика та судова експертиза в структурі юридичної доктрини; 2) доктринальні підходи в окремих напрямках криміналістики; 3) інноваційні напрями розвитку криміналістики³.

Формування доктрини і визначення парадигми криміналістики та судової експертизи пов'язано з вивченням теоретико-методологічної моделі науки, встановленням рівня розробленості загальної та окремих теорій криміналістики, а також стану судової експертології у певний ча-

¹ *Правова доктрина України, т 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* (Татій В, Борисов В ред, Право 2013) 1240; *Ukrainian Legal Doctrine. Volume Five (Part Two): Judicial Law, and Forensic Legal Sciences* (Tatsyi V and Borysov V ed) 472.

² Див.: *Правова доктрина України, т5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* (н 1).

³ ‘Криміналістика та судова експертиза в юридичній доктрині України’ (2021) 8 *Право України* 5–146.

совий період. На різних етапах до розгляду фундаментальних проблем криміналістики та судової експертизи звертались як відомі українські вчені-криміналісти (Г. Авдєєва, В. Журавель, А. Іщенко, О. Колесниченко, В. Колмаков, В. Коновалова, В. Кузьмічов, В. Лукашевич, Г. Матусовський, М. Салтевський, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, В. Тіщенко, Ю. Черноус, Б. Щур, В. Юсупов та ін.), так і знані фахівці, які є представниками наукових шкіл інших країн (Р. Акерманн, Р. Белкін, А. Вінберг, М. Гоц, Г. Гросс, В. Колдін, Х. Колецкі, В. Курапка, Е. Локар, Г. Малевські, С. Матулене, Й. Мітенко, Р. А. Рейсс, П. Саукко, Т. Томашевські, Б. Холист, А. Шварц, Г. Юодкайте-Гранскіене, М. Яблоков, Л. Ягеман та ін.).

Мета дослідження полягає у розгляді особливостей формування і сучасного стану доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні, визначення європейського вектору їх розвитку, а також підтвердження факту щодо виникнення та становлення нових галузей (напрямів) криміналістики у глобальному світі – цифрової, аерокосмічної, ядерної та ін.

Положення, сформульовані у цій статті, ґрунтуються на наукових методах дослідження. Застосований підхід до вивчення загально-теоретичних проблем розвитку криміналістики та судової експертизи зумовили використання різних методів: формально-логічних методів пізнання (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, конкретизації, абстрагування, аналогії тощо), соціологічного, статистичного та історичного методів. Під час дослідження використовувалися також і спеціальні методи криміналістики та практики судово-експертної діяльності. Окрім того, в процесі підготовки статті були використані результати пілотного опитування як співробітників правозастосовних органів, так і викладачів та студентів (курсантів) закладів вищої юридичної освіти.

Дослідження доктринального підходу в криміналістиці передбачає не лише розгляд сучасної системи поглядів у цій галузі науки, а й визначення її місця серед інших наук, сутності і змісту, напрямів і тенденцій. При цьому в епістемології “феномен науки” розглядається як особливий вид пізнавальної діяльності, націлений на вироблення об’єктивних, системно організованих та обґрунтованих знань про світ. Наука – це соціальний інститут, що забезпечує функціонування пізнавальної діяльності⁴.

Криміналістика як наука є складним феноменом за своєю сутністю та змістом. У літературних джерелах справедливо відзначається, що сучасну криміналістичну науку, як певну реальність, описати доволі складно, навіть у межах однієї наукової школи. Лавиноподібний потік нових знань потребує переосмислення предмета та меж криміналістичної науки, особливо враховуючи процеси глобалізації, інтеграції та диференціації

⁴ *Энциклопедия эпистемологии и философии науки* (Канон+, Реабилитация 2009) 561, 562.

знань⁵. У 2020–2021 рр. було проведено порівняльне дослідження думок студентів Університету ім. Миколаса Ромеріса (Литва) та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Україна) щодо доцільності (необхідності) викладання обов'язкового курсу криміналістики для представників майбутніх юридичних професій. Значна більшість студентів обох університетів однозначно висловили свою думку, що криміналістика має (буде мати) дуже велике, велике або суттєве значення для їхньої майбутньої професії (отримано близько 73 % таких відповідей)⁶.

У сучасних умовах можливо розглянути стан, тенденції та перспективи розвитку криміналістики в Україні й інших країнах світу, простежити формування теоретико-методологічної моделі криміналістики, її структури (системи), встановити зв'язки з іншими науками (природничими, гуманітарними, соціальними, формальними), визначити співвідношення з судовими науками (судовою медициною, судовою токсикологією, судовою археологією, судовою психологією, судовою психіатрією, судовою біологією, судовою хімією тощо) та судово-експертною діяльністю.

Розвиток криміналістичних знань у різних країнах світу простежується у формуванні як єдиної науки “криміналістики”, так й окремих галузей судових наук (*forensic science*). Зокрема, криміналістика та судові науки є відображенням різного розвитку науки, що формувалася в різних школах і відповідно – наукових напрямках із використанням тих правових, технічних, тактичних і методичних можливостей, які були в арсеналі її кращих представників⁷. Судові науки (від лат. *forensis* – той, що відноситься до форуму, публічний, судовий) юридична наука (США, Велика Британія та держави англосаксонської правової сім'ї), яка перебуває на межі права та природничих наук, що дають змогу виявити, зафіксувати, ідентифікувати й оцінити докази, а також ідентифікувати особу (злочинця, жертву, очевидця тощо). Судові науки мають велику кількість галузей та напрямів...⁸ Судові науки лише за останні кілька десятиліть суттєво розвинулися – і продовжують розвиватися швидкими темпами. Ці результати обумовлені як здійсненням наукової діяльності, так і зміненням суспільства та злочинності⁹.

⁵ Г Малевски, ‘В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве’ в Яблоков Н, Шепітько В (ред), *Модели преподавания криминалистики: история и современность: сборник научных трудов* (Апостиль 2014) 57.

⁶ Анкетування проведено в межах взаємодії Університету ім. Миколаса Ромеріса (Литва) та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Україна), а також за підтримки Міжнародного Конгресу Криміналістів та Литовського товариства криміналістів. Було опитано 197 респондентів Університету ім. Миколаса Ромеріса та 296 респондентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

⁷ М Шепітько, ‘Концептуальні засади розвитку криміналістики та судових наук’ (2020) 1 Архів кримінології та судових наук 89.

⁸ V Shepitko, M Shepitko, *Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences: Encyclopedia* (Pravo 2021) 188, 189.

⁹ J Tompson, ‘Foreword’ *Encyclopedia of Forensic Sciences* (Editor-in-Chief Jay A Siegel, Academic Press 2000) VII.

Криміналістика пов'язана з судовою експертизою та її методологічними засадами – судовою експертологією. Розвиток криміналістики та судової експертизи обумовлено виникненням та становленням інституту залучення обізнаних осіб до кримінального (чи іншого) провадження... Судова експертиза є дослідженням, яке засноване на використанні спеціальних знань, його проводить згідно з процесуальним та/або іншим законом особа, яка має спеціальні знання¹⁰. Особливо тісно криміналістика і судова (криміналістична) експертиза перетинаються крізь призму криміналістичної техніки та її галузей (судової фотографії, судового почеркознавства, судової балістики, судової габітології, судової фоноскопії та ін.). Судова експертиза являє собою здійснення практичної діяльності, що полягає у дослідженні судовим експертом на основі спеціальних знань матеріальних (матеріалізованих) об'єктів (речових доказів) та різних матеріалів і документів, які містять доказову інформацію, з метою встановлення фактичних даних і мають значення для правильного вирішення справи (провадження)¹¹.

У ХХ ст. у СРСР криміналістика перебувала лише “на службі слідства”. У цей час криміналістика мала ідеологічну складову. У підручнику з криміналістики (А. Вінберг, Б. Шавер, 1949 р.) вказано, що радянська криміналістика покликана слугувати певним політичним цілям, вона сприяє розкриттю злочинів, спрямованих проти радянського ладу та встановленого Радянською державою правопорядку¹². Навіть у підручнику, опублікованому українською мовою, вживається словосполучення “Радянська криміналістика” (1973 р.). Окрім того, у цьому виданні зазначається, що ‘в умовах жорсткої класової боротьби каральні органи Радянської держави – надзвичайні комісії, кримінальний розшук, слідчий апарат революційних трибуналів та інші – набували досвід у боротьбі з ворожими елементами і злочинністю’¹³. Історія діяльності органів правопорядку знає періоди, коли фізичний вплив у їхній діяльності був допустимим¹⁴. Показовим є й те, що лише в 1953 р. було видано наказ МВС СРСР від 4 квітня 1953 р. № 0068 про заборону катувань у МВС СРСР за підписом Л. Берії.

У сучасних умовах в Україні криміналістика та судова експертиза мають європейський вектор свого розвитку. У Конституції України пря-

¹⁰ В Шепітько, ‘Правове регулювання експертної діяльності та тенденції формування єдиного європейського простору в галузі судової експертизи’ в *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики. Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу* (Право 2021) 93.

¹¹ *Велика українська юридична енциклопедія, т 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія* (Шепітько В голова редкол, Право 2018) 256, 257.

¹² А Вінберг, Б Шавер, *Криміналістика* (Госюриздат 1949) 6.

¹³ *Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика* (Колмаков В ред, Вища школа 1973) 13.

¹⁴ ‘Записка И. В. Сталина секретарям обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартии об ознакомлении прокурорских работников с содержанием шифротелеграммы от 10 января 1939 г.’ <https://bessmertnybarak.ru/article/pytki_nkvd> (дата звернення: 10.01.2022).

мо вказується на ‘європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України’¹⁵. Це пов’язано з формування правової, демократичної держави в Україні, всебічним розвитком прогресивних інститутів, прагненням до захисту загальнолюдських цінностей, забезпеченням прав і свобод людини та громадянина, а також встановлення належного співвідношення заходів безпеки і свободи. Нині в Україні відбуваються процеси реформування органів правопорядку і суду, суттєво змінюється законодавство, запроваджуються електронні ресурси.

На криміналістику здійснюють вплив зміни, що відбуваються у правовому полі, “ревізія” традиційних інститутів кримінального права і процесу. У цьому сенсі відбулися істотні зміни, які ґрунтуються на нових механізмах здійснення слідчої та судової діяльності, запровадженні змагальної процедури в отриманні й перевірці доказів. Необхідність забезпечення сторін кримінального провадження (сторони обвинувачення і сторони захисту) криміналістичними прийомами, методами та засобами дає змогу зробити припущення про формування *змагальної криміналістики*¹⁶.

У сучасних джерелах справедливо підкреслюється, що дотримання засади верховенства права передбачає розслідування кримінальних правопорушень і судовий розгляд справ згідно з кращим міжнародним та європейським досвідом¹⁷. Європейські підходи простежуються у пропонуванні переліку (системи) стандартів доказування, які мають застосовуватися під час кримінального провадження (“баланс ймовірностей”, “перевага доказів”, “наявність чітких та перевірених доказів”, “поза розумним сумнівом”)¹⁸. Зокрема, стандарт доказування “поза розумним сумнівом”¹⁹ закріплює пряму вимогу щодо визнання особи невинуватою за наявності “розумного сумніву” та дещо конкретизує положення ч. 4 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК Украї-

¹⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/ВР-96 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 10.01.2022).

¹⁶ Велика українська юридична енциклопедія, т 17: Кримінальне право (Таций В, Борисов В ред, Право 2017) 866, 867; В Журавель, В Шепітько, ‘Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні: наближення до єдиного європейського простору’ *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* (Право 2021) 656.

¹⁷ Ю Чорноус, ‘Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні’ (2021) 8 *Право України* 79.

¹⁸ Г Крет, ‘Система стандартів доказування у кримінальному процесі України’ (2019) 19 *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України* 132–9.

¹⁹ Більш докладно див: А Безносюк, ‘Доведеність поза розумним сумнівом та достовірність як стандарти доказування у кримінальному процесі України’ [2014] 3 (36) *Судова апеляція* 23–8; Г Крет, ‘Імплементация стандарту доказування ‘поза розумним сумнівом’ у кримінальне процесуальне законодавство України і практику національних судів’ (2019) 2 *Право і суспільство* 215–20; А Степаненко, ‘Стандарт доказування “поза розумним сумнівом” у кримінальному провадженні’ (автореф дис канд юрид наук, 2017) 20; А Степаненко, ‘Теорія та практика застосування стандарту доказування “поза розумним сумнівом” Європейським судом з прав людини’ (2015) 4 *Вісник кримінального судочинства* 184–91 та ін.

ни)²⁰ про те, що лише розумні сумніви стосовно доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, тобто сумніви, що можуть виникати лише на підставі аналізу наданих доказів чи за відсутності таких, що обов'язково повинні бути надані сторонами²¹. Термін “поза розумним сумнівом” (англ. – *beyond a reasonable doubt*) (використано у ч. 2 ст. 17 КПК України) є складовою більш широкого за обсягом поняття – “стандарт доказування”²² або “стандарт переконання”. Категорія стандарту доказування почала застосуватися у процесуальному праві під впливом практики Європейського суду з прав людини. Застосування цього стандарту доказування є відображенням *прецедентного права*.

Важливим кроком у наближенні криміналістики та судової експертизи до єдиного криміналістичного європейського простору є діяльність неурядових, українських громадських організацій криміналістів та їх взаємодія з національними асоціаціями (товариствами) європейських країн. Значною подією стало підписання представниками України (Міжнародний Конгрес Криміналістів), Литви (Литовське товариство криміналістів) та Польщі (Польське товариство криміналістів) Харківського акту фундації Європейської федерації національних товариств криміналістів (Харків, 12 жовтня 2021 р., Варшава, 25 листопада 2021 р.)²³.

Досить важливим є й те, що нещодавно (28 травня 2021 р., Харків), Україна було проведено Цифровий міжнародний конгрес криміналістів (*Digital International Criminalists Congress*), який присвячувався умовам викладання криміналістики у європейських університетах. Головним досягненням Конгресу, в якому взяли участь представники з восьми європейських країн (Австрії, Німеччини, Литви, Польщі, Словаччини, Словенії, Швейцарії та України), було прийняття резолюції Конгресу щодо підтримання розвитку криміналістики (науки та навчальної дисципліни) і необхідності міжнародного (європейського) криміналістичного співробітництва²⁴.

Наближення України до міжнародного та європейського співтовариства обумовлює необхідність уніфікації термінології у науковій галузі²⁵. На рівні дисертаційного дослідження було навіть сформульовано пропо-

²⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (дата звернення: 10.01.2022).

²¹ О. Толочко, ‘Критерії визначення стандарту доказування вини поза розумним сумнівом у кримінальному провадженні’ [2015] 4 (42) Вісник Національної академії прокуратури України 8.

²² Н. Максименко, ‘Теоретико-правовий аналіз категорії стандарт доказування як одного зі складників забезпечення права на справедливий суд’ (2020) 4 Юридичний науковий електронний журнал 174.

²³ Kharkiv Foundation Act of European Federation of National Associations of Criminalists <<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fkryminalistyka.pl%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F12%2Fakt-charkowski.pdf&clen=907590&chunk=true>> (accessed: 10.01.2022).

²⁴ ‘Digital International Criminalists Congress’ (2021) 21–22 A First Printed Criminalists 159–61.

²⁵ Див.: В. Шепітько, М. Шепітько, *Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія* (Право 2021) 508.

зицію щодо необхідності створення комісії з питань унормування термінології криміналістики (В. Радецька, 2002 р.)²⁶.

Розвиток криміналістики та судової експертизи пов'язаний із формуванням термінологічного апарату – мови науки. Підтвердженням цьому є публікація словників та енциклопедій у цій царині науки²⁷. До важливих досягнень у формуванні криміналістичних знань може бути віднесено підготовку та опублікування енциклопедії “Кримінальне право, криміналістика та судові науки” (Харків, 2021 р.) українською та англійською мовами²⁸. У загальній теорії криміналістики “вчення про мову” розглядається як криміналістична теорія наукознавчого спрямування²⁹.

До криміналістичних теорій віднесено вчення про систематизацію знань, визначення системи криміналістики. Традиційно криміналістика складається з чотирьох розділів: загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики. Водночас останнім часом почав виокремлюватися ще один розділ – криміналістична стратегія. Необхідність встановлення такого нового розділу наприкінці ХХ ст. була наслідком впливу процесу глобалізації кримінального світу на тогочасну систему протидії злочинності... Криміналістична стратегія визначається як сфера знань із протидії злочинності криміналістичними засобами на віддалену перспективу³⁰. Криміналістичну стратегію відносять до видів кримінальної політики (за вертикаллю)³¹.

Важливою тенденцією криміналістики є інтеграція знань, пропонування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на вирішення завдань протидії злочинності. Інформатизація соціального середовища призвела до “технологізації” криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій³². Нині на державному рівні поставлено завдання щодо диджиталізації найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства.

Натепер з'явилися реєстри досудових розслідувань, судових рішень і методик проведення судових експертиз, в яких фіксується стан здійс-

²⁶ В Радецька, ‘Мова науки криміналістики’ (автореф дис канд юрид наук, 2002) 18.

²⁷ Велика українська юридична енциклопедія, т 17: Кримінальне право (н 16) 952; В Шепітько, Криміналістика: словник термінів (Ін Юре 2004) 264; В Шепітько, Криміналістика: енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) (Тацій В ред, Право 2001) 554.

²⁸ Шепітько В, Шепітько М (н 25) 508.

²⁹ У структурі загальної теорії криміналістики виділяють три рівні: 1) криміналістичні теорії наукознавчого спрямування; 2) криміналістичні теорії (вчення) загальнонаукового рівня; 3) криміналістичні теорії (вчення) окремонаукового рівня. Див.: В Журавель, ‘Формування та розвиток окремих криміналістичних теорій (учень)’ (2021) 8 Право України 72.

³⁰ Криміналістика: підручник, т 1 (Шепітько В ред, Право 2019) 252.

³¹ М Шепітько, Кримінальна політика у сфері забезпечення діяльності органів правосуддя (Апостіль 2021) 14.

³² В Шепітько, ‘Інновації в криміналістиці як віддзеркалення розвитку науки’ в Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці: матер. міжнар. “круглого столу” (Право 2019) 147.

снення судочинства (провадження), реалізується автоматизований розподіл справ між суддями та документообіг суду загалом³³.

Суттєвим кроком у запровадженні сучасних інформаційних технологій можуть бути віднесені останні події щодо створення підсистеми “Електронний суд” (Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи), яка забезпечує обмін процесуальними документами в електронній формі³⁴; використання Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), який створено за допомогою автоматизованої системи електронної бази даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних про кримінальні правопорушення³⁵. Окрім того, в Україні запроваджується інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування³⁶. При цьому у ч. 1 ст. 106¹ КПК України передбачено, що ‘інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні’³⁷.

Формування цифрової криміналістики як нового наукового напрямку. Відбуваються докорінні зміни та запроваджуються інноваційні підходи у криміналістичному забезпеченні органів правопорядку. Фактично можна констатувати появу окремого криміналістичного напрямку – “цифрової криміналістики”³⁸ (*Digital Forensic, Digital Forensic Science or Digital Criminalistics*). У спеціальних джерелах для позначення цього напрямку використовуються й інші терміни – “комп’ютерна криміналістика” (*Computer Forensic*) або “криміналістика в комп’ютерних системах”. При цьому деякі науковці навіть розглядають комп’ютерну криміналістику як ‘прикладну науку про розслідування злочинів (інцидентів), пов’язаних із комп’ютерною інформацією, при дослідженні цифрових доказів, методів пошуку, отримання і фіксації таких доказів’³⁹.

Цифрова криміналістика є ‘однією з галузей криміналістики, яка зосереджена на кримінальному процесуальному праві та доказах щодо комп’ютерів і пов’язаних з ними пристроями’⁴⁰, такими як мобільні пристрої (наприклад, телефони та смартфони), ігрові приставки та інші

³³ Шепітько М (н 31) 132.

³⁴ Див.: ‘Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) – “Електронний суд”’ <<https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>> (дата звернення: 10.01.2022).

³⁵ Див.: Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затверджено Наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 289 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>> (дата звернення: 10.01.2022).

³⁶ Див.: Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 1 червня 2021 р. № 1498-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text>> (дата звернення: 10.01.2022).

³⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 20).

³⁸ Шепітько (н 32) 148.

³⁹ Див.: О Гриців, ‘Криміналістика в комп’ютерних системах: процеси, готові рішення’ (2013) 774 Вісник Національного університету “Львівська Політехніка”. Автоматика, вимірювання та керування 120–6.

⁴⁰ М-Н Maras, *Computer Forensic: Cybercriminals, Laws, and Evidence* (Second Edition 2014) 408.

пристрої, що функціонують через інтернет (наприклад, пристрої для здоров'я і фітнесу та медичні прилади)⁴¹. Останнім часом з'являються наукові праці, присвячені вивченню протидії кримінальним правопорушенням, учиненим у кіберпросторі, як нового напрямку криміналістичної науки⁴². Окрім того, цифрова криміналістика стосується процесу збирання, отримання, збереження, аналізу та подання електронних (цифрових) доказів у досудовому та судовому провадженні⁴³.

Розвиток цифрової криміналістики відбувається у трьох основних напрямках: 1) формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань під час роботи з цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз (зокрема, комп'ютерно-технічної експертизи)⁴⁴.

У спеціальних літературних джерелах справедливо зазначається, що основним напрямом комп'ютерної (цифрової) криміналістики є дослідження машинних носіїв інформації з метою формування доказів для суду (проведення комп'ютерно-технічних експертиз, об'єктів авторського права), а також збирання оперативної інформації, яку не будуть використовувати як докази у суді⁴⁵. Крім того, до комп'ютерної криміналістики належать і суміжні галузі, в яких дослідження комп'ютерної інформації має важливу роль: розслідування інцидентів інформаційної безпеки в організаціях, компаніях, банківських установах⁴⁶.

Формування ядерної криміналістики як нового наукового напрямку. У сучасних умовах ядерна криміналістика (*Nuclear Forensics*) розглядається як нова галузь комплексного наукового дослідження, вид судової експертизи або окремий напрям криміналістики. Ядерна криміналістика – достатньо новий напрям наукових досліджень, обумовлений сплеском ядерної контрабанди і покликаний надати відповіді на низку питань, пов'язаних з ідентифікацією, призначенням, ступенем небезпеки, походженням і шляхами транспортування затриманих ядерних, радіоактивних матеріалів і радіаційних джерел, що є нині одним зі значущих питань міжнародної безпеки⁴⁷.

У довідковій літературі ядерна криміналістика (ядерна форенсіка) визначається як вид судової експертизи, що полягає в дослідженні ядерних та інших радіоактивних матеріалів щодо пошуку доказів їх похо-

⁴¹ *Киберпреступность. Введение в цифровую криминалистику* (Модуль 4. Вена, ООН 2019) 2.

⁴² Див.: О Самойленко, 'Протидія кримінальним правопорушенням, учиненим у кіберпросторі, як новий напрям криміналістики' (2021) 8 *Право України* 131–41; О Самойленко, *Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі* (Волобуєв А ред, ТЕС 2020) 372.

⁴³ Там само 2.

⁴⁴ В Шепітько, М Шепітько, 'Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні' (2021) 8 *Право України* 21.

⁴⁵ Гриців (н 39) 120, 121.

⁴⁶ Там само 121.

⁴⁷ В Большаков, Н Косач, 'Регіональні лабораторії з ядерної криміналістики – інструмент МАГАТЕ і ЄС у боротьбі з міжнародним тероризмом' *Метрологія* 68.

дження, а також місця та шляхів їх незаконного обігу та збагачення, а також слабких місць забезпечення безпеки таких матеріалів⁴⁸. Ядерна криміналістика являє собою аналіз ядерних матеріалів з метою отримання інформації про їх походження, а також способи виробництва та використання. У зв'язку з тим, що методи аналізу, які використовуються в ядерній криміналістиці, є більшою частиною руйнівними, вибір правильного набору та послідовності методів дослідження зразків є одним із найважливіших чинників, що дає змогу спеціалістам вирішувати поставлені перед ними завдання⁴⁹.

У літературних джерелах висловлювалася думка про те, що особливе місце серед заходів ядерної безпеки відводиться ядерній криміналістиці. При цьому ядерна криміналістика – це системний аналіз ізотопних сигнатур, хімічних властивостей і фізичних характеристик ядерного або іншого радіоактивного матеріалу⁵⁰. Вважається, що ядерна криміналістика бере свій початок із середини 90-х років ХХ ст. Нині ядерна криміналістика визнається дієвим інструментом для посилення регулюючого контролю та фізичного захисту ядерних та інших радіоактивних матеріалів (далі – ЯРМ). Ядерно-криміналістичні дослідження спрямовані не тільки на визначення характеристик, виявлених поза межами регулюючого контролю ЯРМ, а й, головним чином, на визначення джерела походження вилученого ЯРМ⁵¹.

У пункті 10 Комюніке Сеульського саміту з ядерної безпеки вказано, що

ядерна криміналістика може бути ефективним інструментом для визначення походження виявлених ядерних та інших радіоактивних матеріалів та збирання доказів з метою переслідування за фактами незаконного обігу та їх закономірного використання. У цьому зв'язку ми закликаємо держави працювати одна з одною, а також з МАГАТЕ⁵² з метою розвитку і зміцнення потенціалу в галузі ядерної криміналістики. У цьому відношенні вони можуть по мірі доцільності об'єднувати навички, що відносяться як до звичайної, так й до ядерної криміналістики⁵³.

⁴⁸ Шепітько В, Шепітько М (н 25) 302.

⁴⁹ Д Долматов, 'Методы определения элементарного состава в ядерной криминалистике' в *Современная техника и технологии. XX Международная научно-практическая конференция. Секция 8: Физические методы в науке и технике* (2014) 9.

⁵⁰ П Біленчук, Т Обіход, 'Правове і криміналістичне забезпечення протидії ядерному тероризму' (2017) 1 Часопис Київського університету права 294.

⁵¹ 'Щодо заходів у сфері ядерної криміналістики' (*Державна інспекція ядерного регулювання України*, 11.06.2013) <<https://snriu.gov.ua/news/shchodo-zakhodiv-u-sferi-yadernoi-kriminalistiki>> (дата звернення: 10.01.2022).

⁵² МАГАТЕ – Міжнародна агенція з атомної енергії (англ. *International Atomic Energy Agency*) є провідним світовим міжнародним форумом науково-технічної співпраці в галузі мирного використання ядерної технології.

⁵³ Сеульское комюніке, принятое на Сеульском саммите по ядерной безопасности 2012 г.: информ. циркуляр <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2012/infcirc838_rus.pdf> (дата звернення: 10.01.2022).

У пункті 33 Комюніке Гаагського саміту з ядерної безпеки теж констатовано, що ‘ядерна криміналістика стає ефективним інструментом для визначення походження ядерних та інших радіоактивних матеріалів та збирання доказів <...>⁵⁴.

Висновки. Криміналістика як наука є складним феноменом за своєю сутністю та змістом. На доктринальному рівні розглянуто формування теоретико-методологічної моделі криміналістики, визначено її тенденції, встановлено зв’язки з іншими науками, а також співвідношення з судовими науками та судовою експертизою. Розвиток криміналістичних знань у різних країнах світу простежується у формуванні як єдиної науки “криміналістики”, так й окремих галузей судових наук.

В Україні криміналістика та судова експертиза мають європейський вектор розвитку. Висловлено припущення про формування “змагальної криміналістики”, існує необхідність розроблення і пропонування криміналістичних засобів для різних сторін кримінального провадження (сторони обвинувачення та сторони захисту). Європейські підходи виявляються й у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження.

Відзначено роль громадських (неурядових) організацій у наближенні криміналістики (судової експертизи) до єдиного європейського криміналістичного простору. До значних подій останнього часу можуть бути віднесені: проведення Цифрового міжнародного конгресу криміналістів (*Digital International Criminalists Congress*) (28 травня 2021 р., Харків) та підписання представниками України, Литви та Польщі Харківського акту фундації Європейської федерації національних товариств криміналістів (Харків, 12 жовтня 2021 р., Варшава, 25 листопада 2021 р.).

Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні виявляється у формуванні мови науки, що підтверджується підготовкою сучасних криміналістичних словників та енциклопедій. До важливих тенденцій криміналістики може бути віднесено й змінення її системи та виокремлення такого розділу, як криміналістична стратегія.

Тенденції криміналістики та судової експертизи виявляються у формуванні нових і перспективних наукових напрямів: цифрової криміналістики, аерокосмічної криміналістики, ядерної криміналістики та ін. Аргументовано актуальність формування цифрової та ядерної криміналістики, визначено їхній зміст та особливості цих наукових напрямів.

⁵⁴ Комюніке Гаагського саміту по ядерній безпеці <chrome-extension://efaidnbmninnnibpcajpcglcl efindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fstatic1.squarespace.com%2Fstatic%2F568be36505f8e2af8023adf7%2F%2F56b8bed7c2ea51b54376e172%2F1454948055706%2Fthe_hague_nuclear_security_summit_communique_final_russian.pdf&clen=203902&chunk=true> (дата звернення: 10.01.2022).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Maras M-H, *Computer Forensic: Cybercriminals, Laws, and Evidence* (2-ed, Jones & Bartlet Learning 2014) (in English).
2. Vinberg A, Shaver B, *Kriminalistika* (Gosyurizdat 1949) (in Russian).
3. Shepitko M, *Kryminalna polityka u sferi zabezpechennya diyalnosti organiv pravosuddy* (Apostil 2021) (in Ukrainian).

Edited books

4. *Ukrainian Legal Doctrine in Five Volumes. Edited by V. Tatsyi. Volume Five (Part Two): Judicial Law, and Forensic Legal Sciences* (Tatsyi V, Borysov V ed, Wildy, Simmonds and Hill Publishing 2018) (in English).
5. *Kiberprestupnost'. Vvedenie v cifrovuju kriminalistiku. Modul'* (OOH 2019) (in Russian).
6. Kolmakov V (red), *Radianska kryminalistyka. Kryminalistychna tekhnika i slidcha taktyka* (Vyshcha shkola 1973) (in Ukrainian).
7. Malevsky H. 'V poyskakh sobstvennoi modeli obucheniya – metamorfozy krymynalystycheskoi dydaktyky v Lytve' v (2014) *Modely prepodavaniya krymynalystyky: ystoriya y sovremennost': sbornik nauchnykh trudov* (Jablokov N, Shepitko V red, Apostil 2014) (in Russian).
8. *Pravova doktryna Ukrainy, t 5: Kryminalno-pravovi nauky v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy rozvytku* (Tatsiy V, Borysov V zah red, Pravo 2013) (in Ukrainian).
9. Samoilenko O, *Osnovy metodyky rozsliduvannia zlochniv, vchynenykh u kiberprostorii: monografiia* (Volobuiev A zah red, TES 2020) (in Ukrainian).
10. Shepitko V (red), *Kryminalistyka: pidruchnyk, t 1* (Pravo 2019) (in Ukrainian).

Encyclopedias and dictionaries

11. *Encyclopedia of Forensic Sciences* (Jay A Siegel ed, Academic Press 2000) (in English).
12. *Enciklopediya epistemologiya i filosofii nauki* (Kasavin I red, Kanon+ ROOI Reabilitaciya 2009) (in Russian).
13. Shepitko V, *Kryminalistyka: entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi)* (Tatsii V red, Pravo, 2001) (in Ukrainian).
14. Shepitko V, *Kryminalistyka: slovnyk terminiv* (In Yure 2004) (in Ukrainian).
15. Shepitko V, Shepitko M, *Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences: encyclopedia* (Pravo 2021) (in Ukrainian).
16. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia, t 20: Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykholohiia* (Shepitko V holova redkol, Pravo 2018) (in Ukrainian).
17. Zhuravel V, Shepitko V, 'Rozvytok kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy v Ukraini: nablyzhennia do yedynoho yevropeiskoho prostoru' v *Pravova nauka Ukrainy: suchasnyi stan, vyklyky ta perspektyvy rozvytku* (Petryshyn O holova redkol, Pravo 2021) (in Ukrainian).

Journal articles

18. Shepitko M, 'Digital International Criminalists Congress' (2021) 21–22 A First Printed Criminalists 159–61 (in English).
19. Shepitko M, 'Kharkiv Foundation Act of European Federation of National Associations of Criminalists' (2021) 21–22 A First Printed Criminalists 165–7 (in English).

20. Beznosiuk A, 'Dovedenist poza rozumnym sumnivom ta dostovirnist yak standarty dokazuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy' [2014] 3 (36) Sudova apeliatsiia 23–8 (in Ukrainian).
 21. Bilinchuk P, Obikhod T, 'Pravove i kryminalistychne zabezpechennia protydii yadernomu teroryzmu' (2017) 1 Chasopys Kyivskoho universytetu prava 292–6 (in Ukrainian).
 22. Bolshakov V, Kosach N, 'Rehionalni laboratorii z yadernoi kryminalistyky – instrument MAHATE i YeS u borotbi z mizhnarodnym teroryzmom' (2014) Metrolohiiia 68–71 (in Ukrainian).
 23. Chornous Yu, 'Vplyv mizhnarodnykh dohovoriv i praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na rozvytok kryminalistyky v Ukraini' (2021) 8 Pravo Ukrainy 77–90 (in Ukrainian).
 24. Hrytsiv O, 'Kryminalistyka v komp'uternykh systemakh: protsesy, hotovi rishennia' (2013) 774 Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Avtomatyka, vymiriuvannia ta keruvannia 120–6 (in Ukrainian).
 25. Kret H, 'Implementatsiia standartu dokazuvannia "poza rozumnym sumnivom" u kryminalne protsesualne zakonodavstvo Ukrainy i praktyku natsionalnykh sudiv' (2019) 2 Pravo i suspilstvo 215–20 (in Ukrainian).
 26. Kret H, 'Systema standartiv dokazuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy' (2019) 19 Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 132–9 (in Ukrainian).
 27. Maksymenko N, 'Teoretyko-pravovyi analiz katehorii standart dokazuvannia yak odnogo zi skladnykh zabezpechennia prava na spravedyvnyi sud' (2020) 4 Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal 173–6 (in Ukrainian).
 28. Samoilenko O, 'Protydiia kryminalnym pravoporushenniam, uchynenym u kiberpros-tori, yak novyi napriam kryminalistyky' (2021) 8 Pravo Ukrainy 131–41 (in Ukrainian).
 29. Shepitko M, 'Kontseptualni zasady rozvytku kryminalistyky ta sudovykh nauk' (2020) 1 Arkhiv kryminolohii ta sudovykh nauk 89-97 (in Ukrainian).
 30. Shepitko V, (coord.), 'Kryminalistyka ta sudova ekspertyza v yurydychnii doktryni Ukrainy' (2021) 8 Pravo Ukrainy 5–146 (in Ukrainian).
 31. Shepitko V, Shepitko M, 'Doktryna kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: formuvannia, suchasnyi stan i rozvytok v Ukraini' (2021) 8 Pravo Ukrainy 12–27 (in Ukrainian).
 32. Stepanenko A, 'Teoriia ta praktyka zastosuvannia standartu dokazuvannia "poza rozumnym sumnivom" Yevropeiskym sudom z prav liudyny' (2015) 4 Visnyk kryminalnoho sudochynstva 184–91 (in Ukrainian).
 33. Tolochko O, 'Kryterii vyznachennia standartu dokazuvannia vyny poza rozumnym sumnivom u kryminalnomu provadzhenni' [2015] 4 (42) Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy 5–10 (in Ukrainian).
 34. Zhuravel V, 'Formuvannia ta rozvytok okremykh kryminasloistychnykh teorii (uchen) (2021) 8 Pravo Ukrainy 65–76 (in Ukrainian).
- Theses*
35. Radetska V, 'Mova nauky Kryminalistyky' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2002) (in Ukrainian).
 36. Stepanenko A, 'Standart dokazuvannia "poza rozumnym sumnivom" u kryminalnomu provadzhenni' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2017) (in Ukrainian).

Conference papers

37. Dolmatov D, 'Metody opredeleiya elementarnogo sostava v yadernoi kriminalistike' v *Sovremennaya tehnika i tehnologii. XX Mezhdunar. nauchno-prakt. konf. Sekciya 8: Fizicheskie metody v nauke i tehnike* (2014) (in Russian).

38. Shepitko V, 'Innovatsii v kryminalistytsi yak viddzerkalennia rozvytku nauky' v *Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnolohii v kryminalistytsi, sudovii ekspertyzi ta yurydychnii praktytsi: materialy mizhnarodnogo kruhloho stolu* (Pravo 2019) (in Ukrainian).
39. Shepitko V, 'Pravove rehuliuвання ekspertnoi diialnosti ta tendentsii formuvannia yedynoho yevropeiskoho prostoru v haluzi sudovoi ekspertyzy' v *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky. Zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf.-polilohu* (Pravo 2021) (in Ukrainian).

Valeriy Shepitko

FORMATION OF THE DOCTRINE OF CRIMINALISTICS AND FORENSIC SCIENCE IN UKRAINE: THE WAY TO A UNIFIED EUROPEAN CRIMINALISTIC SPACE

ABSTRACT. Formation, development and use of criminalistic knowledge are researched in the format of a unified science of Criminalistics, as well as individual branches of Forensic Science and Forensic activity. Long-term use of advanced in science and technology in combating crime raises questions about doctrinal approaches in the study of Criminalistics, other Forensic Science and Forensic Examination.

Today, Criminalistics in Ukraine has changed the vector of its development and there is a trend to bring Criminalistics and Forensic Science closer to a unified European criminalistic space. The role of Ukrainian public non-governmental organizations of criminalists and their interaction with national associations and societies of European countries is important in the development of Criminalistics and Forensic Science.

There is also a tendency in Criminalistics and Forensic Science to use advanced technologies, methods and tools that are based on the appropriate balance of security and freedom, the application of standards of evidence in criminal proceedings, providing criminalistic knowledge of various subjects of criminal proceedings.

The article is devoted to the importance of forming the terminology of Criminalistics and the development of criminalistic theory – the doctrine of the language of Criminalistics. In modern conditions in the structure of Criminalistics traced the necessity to separate an independent section – the strategy of Criminalistics as a promising area.

During the study, the peculiarities of the emergence and formation of new branches of Criminalistics in the global world and the European space (digital, aerospace, nuclear and other) were considered. The paper identifies the place and trends in the formation of Digital and Nuclear forensics in the structure of criminalistic theory and Forensic Science.

KEYWORDS: criminalistics; forensic sciences; forensic examination; doctrine of criminalistics; doctrine of forensic science; digital criminalistics; nuclear forensics; trends of criminalistics; criminalistic strategy.